

чином збираються інші дотичні поняття. І ця центральна стаття має бути написана таким чином, щоб максимально чітко відображати ідею словника, його концепцію, кут зору. Ймовірно, необхідні великі статті, присвячені ключовим поняттям, тоді як інші статті, пов'язані з ними, мають мати менший обсяг. Але, так чи інакше, всі статті мають бути уніфікованими.

Олексій Сігов: В такому разі виникає питання, що ми розуміємо під уніфікованістю. Як на мене, така уніфікованість задається вступною статтею, в якій представлено позицію команди, яка працює на проектом. Інші статті не варто обмежувати. Зрозуміло, якщо, наприклад, статтю «Антимайдан» запропонувати підготувати Сігову чи Кебуладзе, матимемо зовсім різні тексти, які висвітлюватимуть різні політичні й світоглядні позиції. Але це цілком нормально: такий словник має входити в культуру і мотивувати суспільство до серйозної критичної роботи, а не давати готові відповіді.

Репліка із залу: Виходячи з досвіду реалізації енциклопедичних проєктів, хочу додати, що певні обмеження все ж необхідні. Має існувати чітка концепція словника, схеми статей, вимоги до статей, чітко зазначена кількість знаків і так далі. Необхідно чітко визначити підхід до систематизації статей: чи то тематичні блоки, як пропонувала пані Світлана Жаботинська, чи то алфавітний перелік, чи то щось інше. Якщо всі ці речі чітко прописані в концепції проєкту, знімається багато питань у процесі його реалізації, тому, залучаючи авторів, ми маємо досить строго обмежувати їх методичними рекомендаціями та вимогами до статей.

Олексій Сігов: Цілком згодний. Я вважаю, насамперед, необхідно визначити двох-трьох головних редакторів, після чого, власне, й переходити до формулювання концепції проєкту.

Надія Трач

Слогани Майдану як експресія ідентичності

Відомий французький історик П'єр Нора, описуючи революційні події у Франції 1968 р., звернув увагу на мовний аспект: «Травень 1968-го був насамперед фестивалем ефективних дієвих слів; усі форми поєдналися — і створили подію: слова лідерів і слова анонімів, слова на стінах і на гаслах, слова студентів і робітників, слова, винайдені та цитовані, поетичні, педагогічні або месіанські, слова без слів і слова-шуми, що долинали вночі від барикад Латинського кварталу»⁴⁴. Чи не нагадує вам нічого цей опис? Сучасний же український письменник Тарас Прохасько, пишучи про події Майдану, зазначив, що це можна порівняти з тим, якби німий почав говорити: «Для історії нашого народу ці дні й тижні мають ще й таке найвагоміше значення, що заговорили всі, повернувши собі здатність мови. За цей час було проговорено, виказано, сформульовано стільки думок, ідей, відчуттів, емоцій і мрій, що чогось подібного іноді можна чекати

⁴⁴ Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять. — К.: Кліо, 2014. — С. 26.

роками. Ми стали по-справжньому мислячими істотами, бо наше мислення з неймовірною інтенсивністю шукало й знаходило слова, словосполучення, речення, абзаци й вигуки. Важко переоцінити той момент, коли німий починає говорити, бо такі моменти класифікуються як диво»⁴⁵.

Беручи активну участь у подіях Майдану, я як лінгвіст почала звертати увагу на вибух творчості — як візуальної, так і вербальної. Плакати, наліпки, роздаткові матеріали, розписані каски, щити, намети, стрічки, усні заклики, креатив у соцмережах, графіті. Від цього всього неможливо було сховатися. Весь цей креатив проникав і за межі Майдану — в під'їзди будинків, автобусні зупинки тощо. Результатом мого дослідження стала книжка⁴⁶, яка містить перелік з понад 800 слоганів та їх аналіз через різні дихотомії: евфемізація / дисфемізація, архаїзація / модернізація, суспільні та мовні функції слоганів, а також висвітлення цінностей та ідентичностей майданівців через гасла протесту. Протиставляючи ці дихотомії, я намагалася не загубити те, що посередині, адже, скажімо, модерне й архаїчне надзвичайно переплетені, і саме на їхньому стику народжуються трансформовані ідентичності, часом важко розрізнити евфемізацію та дисфемізацію, наприклад у постмайданному гаслі — ПТН-ПНХ співіснують ці два явища: з одного боку, якщо абрєвіатуру розшифрувати, чітко пролунає дисфемізація, з іншого боку — ця формула для невтаємничених може прозвучати евфемізовано. Отже, революційні слогани — це словесні формули, котрі стисло й лапідарно передають суть подій, об'єднують навколо ідей, передають широкий спектр почуттів, формують солідарність, при цьому вони глибоко занурені в культуру та цінності суспільства, котрі є своєрідним ресурсом для їх формування.

Хочу коротко зупинитися на аспекті формування ідентичності, оскільки він, як на мене, є одним із найважливіших, для цього проекту зокрема. Сучасна людина, як відомо, є носієм кількох ідентичностей водночас — гендерної, національної, регіональної, соціальної тощо. Вона може змінювати їх як ролі чи маски. Певні історичні періоди загострюють, увиразнюють той чи інший тип ідентичності, прискорюють процес її формування. Як зазначає дослідниця Монсерат Гібернау в праці «Ідентичність націй», описуючи формування національних ідентичностей у Європі: «Війни посприяли поширенню уявлення про націю як спільноту, визначену долею. Крім того, народили чуття солідарності зі співгромадянами й вірності національній державі»⁴⁷, і ще: «творення національної ідентичності — це реакція на складний процес, завдяки якому індивіди ідентифікують себе з

⁴⁵ Прохасько Т. Христос ся рождає, в: *Євромайдан. Хроніка відчуттів* [колекція есе Тараса Прохаська, Івана Ципердюка, Юрія Андруховича, Сергія Жадана, Юрія Винничука]. — Брустурів: Дискурсус, 2014. — С. 17.

⁴⁶ Див. детальніше: *Трач Н.* «Разом — сила!» Риторика українського спротиву. Соціолінгвістичні есеї. — К.: Кліо, 2015. — 144 с.

⁴⁷ Гібернау М. Ідентичність націй. — К.: Темпора, 2012. — С. 44.

сукупністю символів і традицій, культурою й мовою, що мають силу об'єднувати і наголошують на чутті спільноти»⁴⁸. З іншого боку, деякі дослідники застерігають від надуживання терміном «ідентичність», вказуючи на його розмитість, багатозначність та невизначеність, зокрема в сучасних соціальних науках. Так, Роджерс Брубекер і Фредерик Купер наголошують, що ідентичність є водночас категорією практики та категорією аналізу, тож важливо зберігати баланс між двома цими поняттями⁴⁹.

Власне, на Майдані ми бачила яскраве вираження цього розмаїття ідентичностей, вербалізоване, зокрема, через гасла: *Україна єдина, українці — це сила!* (національна ідентичність), *Europe, open door for Ukraine!* (європейська ідентичність), *Науковці проти насилля, Молодь нації за євроінтеграцію* (соціальна ідентичність), *Вийду заміж за свого героя* (гендерна ідентичність), *Витя, не зли Троещину, Коломия — це Європа!* (регіональна ідентичність). Маски ідентичностей видозмінювалися, перепліталися, що вказувало на процес активного пошуку індивідами та суспільством загалом відповідей на запитання: хто ми? куди йдемо? яких змін потребуємо?

Відомий американський лінгвіст Майкл Галідей визначав мову як «набір можливостей, пакет опцій з відкритим кінцем у поведінці, що доступна для індивіда в його існуванні як соціальної людини»⁵⁰. Згідно з його теорією, значення народжується в контексті, обговорюється і трансформується мовцями. Якщо говорити в термінах семіотики, то революційний слоган — це певний риторичний знак, котрий відсилає нас до історичних пластів і соціокультурних сенсів, акумулює енергію протесту, кристалізує прагнення та вимоги учасників революції, відображає широку палітру емоцій. Так, у слоганах Майдану були переплетені архаїчні й модерні мотиви. Дівчата-студентки у вінках скандували *Чорні брови, карі очі, я до Путіна не хочу* (варіація — *Чорні брови, карі очі, а в Росію я не хочу*), багато гасел згадували козацькі часи, порівнюючи Майдан із Січчю, події початку двадцятого століття, зокрема битву під Крутами, протестувальники часто вдавалися до цитувань класиків: Тараса Шевченка, Василя Стуса, Ліни Костенко.

Проте архаїка переосмислювалася, набуваючи модерного звучання. Для прикладу, на вулиці Грушевського, в епіцентрі протистоянь, протестувальники створили революційні графіті, зобразивши трьох класиків — Тараса Шевченка, Івана Франка та Лесю Українку та підписавши портрети цитатами відповідно: *Вогонь запеклих не пече, Все наше життя — війна, Хто визволиться сам, той буде вільний*. Цитати не були трансформовані, проте візуальний ряд суттєво модернізовано: Кобзаря зображено в червоночорній символіці Правого сектору, Каменяра — в будівельній касці з напи-

⁴⁸ Там само. — С. 47.

⁴⁹ Brubaker R., Cooper, F. *Beyond Identity // Theory and Society*, — 2000. — 29. — Р. 4.

⁵⁰ Halliday M. *Language in Social Perspective // Sociolinguistics. A Reader and Coursebook / ed. by N. Coupland, A. Jaworski*. — New York, 1997. — Р. 31.

сами *Банду геть, Мамо, я екстреміст, Лесю* — в захисній масці, усі портрети декоровано зображеннями коктейлів Молотова. Таким чином і творилася оновлена ідентичність — переосмисленням історії, наданням їй нових значень і прочитань у новому суспільно-політичному контексті.

З іншого боку, революційний слоган — це аудіовізуальний знак, який репрезентує спільноту протестувальників у національних та міжнародних медіа через тиражування образу, маркує «місце пам'яті» та формує колективну пам'ять про події. Скажімо, для майбутніх поколінь образ Майдану формуватимуть фотоальбоми та підбірки найяскравіших світлин подій у всесвітній мережі. Влучні слогани часто потрапляють на ці фото, особливо якщо ми говоримо про мирну фазу протесту. У протестній риторичі розвиваються межі між індивідуальним та соціальним. Не важливо, хто є автором слогану, якщо він влучний, він моментально поширюється в мережі, набираючи лайки та репости і наступного дня стане повторюваним багатьма протестувальниками.

Формування ідентичності можна було спостерігати на рівні граматики: протестувальники часто окреслювали важливість власної ідентичності через гасла та заклики з особовим займенником *я*: *Я тут не за гроші, Я не піду з Майдану до відставки Януковича, Я дихаю вільно, Я пишу тим, що я українець, Я відповідаю за те, що буде завтра, Я українець і я не можу зберігати спокій*. Як на мене, це не було якання чи егоїзм, а ствердження важливості власного вибору та відповідальності. З іншого боку, формувалася миспільнота: *Ми — українці. Нам набридло пишатися. Ми почали щось робити*. Небагато слоганів містили особові займенники *він, вона, вони*, що, з одного боку, вказувало на те, що протестувальники беруть відповідальність за свої дії на себе і не так часто звинувачують владу, з іншого боку, на те, що образ іншого як ворога ще був на тоді розмитим. Ситуація кардинально змінилася з анексією Криму та початком російської мілітарної агресії на Донбасі.

У цих словесних формулах можуть застосовуватися як новостворені слова, так і переосмислюватися ті, що вже усталені в мові, а часом їхнє поєднання в одному заклику додає нових сенсів. Так, у гаслі партії Демальянс *Майданемо Януковича* використовувався семантичний неологізм *майданути* — тобто усунути від політичної влади, що, ймовірно, був відповіддю протестувальників на вживані в дискурсі російських соціальних мереж новоутворень — *«майданутый»*. В українській мові раніше функціонувало дієслово *майданити*, тобто вирувати, так етимологічні словники фіксують словосполучення *вода майданить*. З іншого боку, маємо слоган, котрий з'явився в ніч після побиття студентів — *Я крапля в океані, який змінить Україну*. На перший погляд, жодних неологізмів. Влучне метафоричне вираження важливості маленьких кроків, спільних зусиль кожного окремо взятого протестувальника. Цей слоган, створений групою креативних дизайнерів «Страйкплакат», був миттєво розтиражований, використовувався на регіональних майданах, багато користувачів у соціальних мережах ставили цей

плакат як профільну картину, він мав безліч візуальних та вербальних трансформацій. Якщо ми звернемося до прихованих сенсів, до яких відсилає нас цей риторичний знак, то побачимо, чому саме таке поєднання народжує такий потужний зміст.

Я — самість, індивідуальність, персональний вибір, відповідальність

крапля — частинка цілого, вода, очищення, фраземи «крапля камінь точить», схожі як «дві краплі води»

в океані — водна стихія, сила, потуга, найпопулярніший український музичний гурт «Океан Ельзи»

який змінить — зміни — це одне з основних прагнень протестувальників на протигагу «стабільності» режиму, енергія трансформації

Україну — край, земля, рідне, свої

Таким чином цей слоган формує ядро оновленої ідентичності українців — активних представників громадянського суспільства. Поєднання цих слів промовляє — твої зусилля не марні, ти можеш взяти відповідальність на себе, ти можеш все змінити, ти важливий, нас багато, ми зможемо, зміни будуть скоро.

Або ж інший слоган: «*Разом — сила!*», який я використала для назви книжки, оскільки він був одним із найпотужніших і часто повторюваних, як в усному скандуванні на вічах, так і в писемній формі — на наліпках, плакатах і досі актуальний, використовується волонтерами, військовими.

Разом — солідарність, фраземи — *гуртом (разом) легше і батька бити*, акумулює слогани попереднього протесту, Помаранчевої революції 2004 р. — *Разом нас багато — нас не подолати* та інші варіації майданівських слоганів — *Разом — до кінця!*, *Разом — до перемоги!*

Сила — потужність, перемога.

Тож я радо долучуся до цього вкрай важливого проекту. Як на мене, потрібно визначити два-три десятки найважливіших слоганів Майдану і розробити словникові статті про них — про історію створення, історичні та культурні конотації, сприйняття учасниками протесту, обговорення в соцмережах, критику, трансформації, використання в артефактах, художній літературі, нон-фікшн, національних і міжнародних засобах інформації. Статті варто візуалізувати, адже слогани Майдану часто були влучним поєднанням вербального та візуального.

Сергій Пролеєв

Прикінцеве слово

Гадаю, що, завершуючи нашу роботу, маємо право стиха поаплодувати учасникам за цей справжній інтелектуальний марафон, що розтягнувся на цілий день. Звичайно, ви розумієте, що формат подання матеріалів у журналі вимагає серйозної селекції, обробки й редагування. Якщо відтворювати все, що було сказане, то і двох повних чисел